

תשובות קצרות

כפר דרום ת"ו - ניצן

1. חצר הקובעת למעשר / הרב יעקב אריאל

שאלה | מטע מגודר וסגור, שאין אפשרות לזרים להיכנס אליו ללא רשות, האם קובע למעשר?

תשובה | נלענ"ד ש'חצר' היא רק זו הסמוכה לבית. מטע שאינו צמוד לבית הוא 'גינה'. כך משמע מן הגמרא (בבא מציעא פז ע"ב):

אמר רבי ינאי: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית, שנאמר בערתי הקדש מן הבית, ורבי יוחנן אמר: אפילו חצר קובעת, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו. ורבי יוחנן נמי, הא כתיב מן הבית! - אמר לך: חצר דומיא דבית; מה בית המשתמר - אף חצר המשתמרת.

משמע ש'חצר' קובעת מדין 'בית'. וכן מבואר בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ג): איזו היא חצר? תני רבי ישמעאל כל שהשומר יושב על פתחה ומשמר. רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן כולהון מן **הבית** למדו, בית טובל דבר תורה, אמר ביערתי הקדש מן **הבית**.

וזו כוונת המשנה במעשרות (פ"ג מ"י):

תאנה שהיא עומדת בחצר ונוטה לגנה אוכל כדרכו פטור עומדת בגנה ונוטה לחצר אוכל אחת אחת פטור ואם צירף חייב.

רוצה לומר ה'חצר' צמודה לבית. ה'גינה' אמנם סמוכה ל'חצר', אך אינה צמודה לבית. על הגדרת המושג 'חצר' למדנו גם במקומות אחרים, כגון רש"י (ריש בבא בתרא): 'וכל חצירות ששנו חכמים לפני הבתים הן ורוב תשמישן בחצר'. וכן במסכת עירובין הוזכרו פעמים רבות 'חצר' ו'קרפף', וסתם קרפף הוא מקום שלא הוקף לדירה. 'קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה' (שבת ז ע"א), ובלשון הרמב"ם (הל' שבת פט"ז ה"א): 'מקום שלא הוקף לדירה אלא שיהיה תשמישו לאויר כגון גנות ופרדסים'. ובמסכת ערכין לג ע"ב: 'וכי תימא, אי כתב רחמנא חצרים חצר בלא בית משמע, ההוא קרפף איקרי'. כלומר, 'חצר' היא מקום צמוד לבית, ה'קרפף' אינו צמוד לבית, ואם הוא רחבה שאחורי הבית, אין הבית פתוח אליו. ומחצר המשכן למדנו שהמשכן היה פתוח לחצר. אמנם מכל אלו אולי אין ללמוד למעשר, אך לא באנו להקיש הלכה, אלא להגדיר מהו שם 'חצר'. הדברים מפורשים במאירי (בבא מציעא פח ע"א):

שהטבל אף על פי שנגמרה מלאכתו אינו נקבע למעשר עד שיכנס לבית או לחצר
הדומה לבית והוא שהכלים נשמרים בתוכה ושיכנס בהם דרך הפתח.

מסקנה

מטע מגודר אינו חצר ומותר לאכול מפרותיו אכילת עראי.

2. שתילי נענע שהתפשטו / הרב יואל פרידמן

שאלה | שתלנו שתילי נענע בגינה ובשעת השתילה היה צמח עגבנייה במרחק של 0.5 מטר מהנענע, אך לאחר זמן הנענע התפשטה. האם יש לחסום את התפשטות הנענע ולעקור כמה מן השתילים או שאין חובה כזו?

תשובה | בין שני מינים של ירק יש להרחיק טפח וחצי (12.5 ס"מ), והן הנענע והן העגבנייה מוגדרים כירק, ולכן ההרחקה ביניהם בשעת השתילה צריכה להיות כנ"ל. אמנם מבואר ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רצז סעי' כא) שאם בשעת השתילה ההרחקה הייתה כדין, אין אנו מתחשבים בהתפשטות הצמח לאחר מכן:

הרחיק בין ב' המינים הרחקה הראויה להם, והיה מין זה נוטה על גבי מין זה, בין שנטתה תבואה על התבואה או ירק על התבואה או תבואה על הירק, הכל מותר, שהרי הרחיק כשיעור; חוץ מדלעת יונית שהיא נמשכת הרבה, לפיכך אם נטתה יעקור מלפניה.

אולם יש איסור לקיים את הכלאיים, וגם אם לא זרעו או שתלו את שני מיני הירק אלא הם צמחו מאליהם - אסור לקיים את הכלאיים ויש לעקור אותם, וכן נפסק ב'שלחן ערוך'.¹ אף שבעניין הקיום נחלקו חכמים ור' עקיבא,² ביארו התוספות (בבא קמא פא ע"א ד"ה אין) שהם נחלקו רק לענין איסור דאורייתא אך גם חכמים מודים שיש איסור דרבנן: 'א"נ אפי' לרבנן איצטריך והיכא דניחא ליה חייבוהו חכמים שלא יחשדוהו שזרעם'.³ וראיה לכך מן המשנה בתחילת מסכת שקלים ששלוחי בית דין היו יוצאים לעקור את הכלאיים. ובנדון דידן, יש להתייחס לנענע בצורה שונה משני מיני צמחים שנשתלו בהרחקה ראויה ולאחר מכן התפשטו, כי בדרך כלל צמחים שנשתלו מתארכים ומתקרבים ומתערבים אחד עם השני. במקרה זה אין אנו מתחשבים בהתפשטות והעיקר שבשעת השתילה הרחיק את ההרחקה הראויה. אבל מבנה צמח הנענע⁴ שונה מירקות רגילים. הנענע מצמיחה באופן קבוע שלוחות מעל הקרקע ומתחת לפני הקרקע. השלוחה היא מעין ענף מקוצר המורכב מפרקים רבים וממפרקים בין פרק לפרק. בכל אחד מהמפרקים ישנו פוטנציאל להשתרשות בעומק הקרקע ולהצמחת גבעולים ועלים מעל פני הקרקע. השלוחה מתארכת כל העת ומצמיחה מעליה גבעולים חדשים, וכך היא מתפשטת לכל סביבותיה. גם כאשר תולשים את השלוחות, עדיין נותרות בקרקע קטעי שלוחות המצמיחות גבעולים חדשים. למעשה ניתן להתייחס לכל מקטע של שלוחה המצמיח גבעולים כאל צמח בפני עצמו. התופעה דומה קצת להברכה בגפן. כאשר אנו

1. שו"ע, יו"ד סי' רצז סעי' ב.

2. מועד קטן ב ע"ב.

3. וכן כתב בביאור הגר"א, לשו"ע יו"ד סי' רצז ס"ק ח.

4. הרקע הבוטני על צמח הנענע נכתב על ידי ד"ר מרדכי שומרון.

באים לדון על ההרחקה בין הנענע למיני ירק אחרים, הרי שגם מבחינה בוטנית וגם מהבחינה הוויזואלית כל גבעול חדש הצומח מהמפרק התת קרקעי או העל קרקעי הוא צמח בפני עצמו עם מערכת שורשים משלו ומתפקד כצמח עצמאי. כאשר שותלים נענע במרחק הראוי מבחינה הלכתית ממין ירק אחר, בתוך זמן קצר הנענע תצמיח שלוחות, שורשים וגבעולים חדשים ליד המין השני. משום כך חובה להגביל את התפשטות הנענע לבל תיווצר ערוגת כלאיים מבלי שנשים לב לכך. לכן דין הנענע יהיה כצמח שעלה וצמח מעצמו, שאם ניחא לו בקיומו, יש לעוקרו כאשר הוא מתקרב לצמח ממין אחר. **לאור הני"ל**, יש לחסום את התפשטות הנענע כדי שלא יתקרבו צמחי הנענע לצמח העגבנייה.

3. מצוות הפרשת חלה ואפיית חלות לכבוד שבת / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם יש חשיבות לאפות בבית חלות לכבוד שבת קודש, גם כאשר מוכרים חלות בחנות?

תשובה | במסכת תענית⁵ מובא מעשה באשתו של רבי חנינא בן דוסא שהסיקה את התנור בערב-שבת, כדי שיצא עשן מהארובה, למרות שלא הייתה יכולה לאפות מחמת עניותה. ונהגה כן מחמת הבושה שלא ידעו שהם עניים. וכתב רבי יעקב חיים סופר זצ"ל בספרו כף החיים⁶, שמכאן ראייה למנהג לאפות לחם לכבוד שבת.⁷ ומספר טעמים הובאו לכך במפרשים, ונביא כאן שני הטעמים העיקריים עם ההשלכה המעשית לכך בימינו: (א) יש הסוברים שטעם הדבר הוא משום כבוד שבת, כפי שכתב הרמ"א (או"ח סי' רמב סעי' א): 'והגין ללוש כדי שיעור חלה בבית... והוא מכבוד שבת ויו"ט, ואין לשנות', וכך פסק האדמו"ר הזקן ב'שלחן ערוך הרב'.⁸ בספר 'שיבולי הלקט'⁹ הוסיף שאפייה ביום שישי מקורה בתקנת עזרא (בבא קמא פב ע"א): ש'תהא אישה משכמת ואופה', כלומר התקנה הייתה שתהא אישה משכמת דווקא בערב שבת ואופה לכבוד שבת. ואף שהרמב"ם¹⁰ ועוד מפרשים פירשו שתקנת עזרא נתקנה לכל ימי השבוע לטובת העניים, כתב בשו"ת 'משנה הלכות'¹¹ שגם לדעתם ניתן לומר שיש חשיבות באפיית חלות לכבוד שבת, שבכך דואגים לטובת העניים באופן מיוחד לכבוד שבת. כמובן לפי נימוק זה אין משמעות לכמות הבצק שמכינים לאפיית חלות לכבוד שבת. (ב) ה'מגן אברהם'¹² הביא טעם נוסף למנהג, שהוא כדי לקיים מצוות הפרשת חלה. על פי לשון הרמ"א (או"ח סי' רמב סעי' א): 'והגין ללוש כדי שיעור חלה בבית...'. להפרשת חלה ביום שישי יש חשיבות מיוחדת על פי אחד מטעמי המצווה שהוא לתקן את חטא אדם

5. תענית כד ע"ב - כה ע"א; ורש"י, שם ד"ה משום כיסופא; הובא במגן אברהם, סי' רמב ס"ק ד.

6. כף החיים, או"ח סי' רמב ס"ק כב.

7. אף שניתן לומר שהיא אפתה כדי שיהיה לה לחם לשבת. ייתכן שכף החיים דייק זאת מעצם העובדה שהגמרא מציינת שהדבר חזר ונשנה בכל ערב שבת, מוכח שאפו לכבוד שבת, אף שלדעת הרמ"א טעם התקנה הוא אחר, כפי שמציין בכף החיים שם.

8. שו"ע הרב, או"ח סי' רמב סעי' יב.

9. שיבולי הלקט, ענין שבת סי' נה; אליה רבה, סי' רמב ס"ק י בשם האגודה ב"ק סי' קב.

10. רמב"ם, הל' אישות פכ"א ה"ה.

11. שו"ת משנה הלכות, חט"ו סי' ו.

12. מגן אברהם, או"ח סי' רמב ס"ק ד בטעם האחרון, עפ"י ירושלמי שבת פ"ב.

הראשון שחטא בערב שבת, וכן כתבו ה'חיי אדם',¹³ 'ערוך השלחן',¹⁴ ו'כף החיים'.¹⁵ לפי טעם זה, צריך לאפות בערב שבת בצק בשיעור החייב בהפרשת חלה בברכה. כיום הרבה נשים אינן נוהגות לאפות חלות לכבוד שבת - ועל כך העיר ה'ביאור הלכה' (סי' רמב ד"ה והוא): 'מקטינים בזה כבוד שבת, ואולם הרב בן-ציון אבא שאול'¹⁶ פירש שדבריו מתייחסים למי שקונים לחם רגיל במקום לאפות חלות לכבוד שבת, אך בימינו שקונים בחנויות חלות שנאפות במיוחד לכבוד שבת, והן מעולות בטיבן ובטעמן, יש בזה כבוד שבת ואין צריך לאפות חלות בבית. לעומתו שו"ת 'משנה הלכות'¹⁷ כתב שכבוד השבת הוא בכך שהאישה עצמה לשה ואופה. לכן למעשה מי שיכולה לאפות לכבוד שבת בנחת רוח, ובנוסף לכך זוכה לקיים מצוות הפרשת חלה תבורך, אך כיוון שיש הרבה פעמים מטלות נוספות, ניתן לסמוך על הפוסקים שכתבו שגם בקניית חלות לכבוד שבת מכבדים את השבת.

4. כלאיים במכלאה של אווזים / הרב אברהם סוחובולסקי

שאלה | כלאי זרעים שגדלו במרכז מכלאה של אווזים משאריות דגנים שנתנו למאכל האווזים והשתרשו בקרקע. האם חייבים לעקור אותם והאם מותר לשטוף ולנקות את המכלאה במים?

תשובה | נאמר במשנה (כלאים פ"ב מ"ה): 'מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה... אין מחייבין אותו לנכש'. הר"ש ביאר:

אין מחייבין אותו לנכש - דסופו לעוקרן בעל כורחו דקשה להו שאף למקום גרנות קשין הזרעים הגדילים שם שמחלידין את הקרקע ומלקין אותו ולא חזי תו למקום דישה.

והוסיף הרא"ש (כלאים פ"ב מ"ה): 'הילכך אם אינו מנכש מיד אינו נראה כמקיים כלאים'. כלומר גידולי כלאיים שלא זרעם אלא עלו מאליהם, במקום שניכר שאין דרך לגדל גידולים ואף קשים ומזיקים למקום, הואיל וברור לנו שבסוף יעקור אין נראה כמקיים כלאיים, ואין מחייבים אותו לעקור מיד. הרמב"ם בפירושו למשנה הרחיב את ההיתר וביאר: 'מקום הגרנות אין רצוי שיצמח בו כלום, שצריך שיהיה חלק כדי לדוש שם', כלומר במקום שניכר שאין אדם רוצה בגידול הכלאיים אין חובת עקירה אף שלא ידוע לנו שבוודאי עתיד לעקור. וכן פסק הרמב"ם בהלכותיו (הל' כלאים פ"ב ה"י):

וכן מקום הגרנות שעלו בה מינין הרבה אין מחייבין אותו לעקור, שהרי הדבר ידוע שאינו רוצה שיצמח צמח במקום הגרנות.

על פי דברים אלו הוא הדין במכלאה שאין דרך לזרוע בתוכה ואין אדם רוצה בזרע שם, מפני שממעט את מרחב המחיה של האווזים. ניכר שאינו רוצה בדבר לכן אין חובה לעקור את גידולי הכלאיים. בהמשך המשנה נאמר: 'אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד'. ביארו הרמב"ם והר"ש שם שכאשר ממעט חלק ומשייר מעט,

13. חיי אדם, כלל א סעי' ד.

14. ערוה"ש, או"ח סי' רמב סעי' מה.

15. כף החיים, או"ח סי' רמב ס"ק כג.

16. שו"ת אור לציון, ח"ב פמ"ז סעי' א.

17. שו"ת משנה הלכות, חט"ו סי' צה ד"ה ולאחר הסליחה.

נראה שרוצה בקיום הכלאיים ואף שאינו מקיים בידיים ממש, חובה עליו לעקור אחד מן המינים עד שיישאר רק מין אחד. וכן פסק רמב"ם בהלכותיו (הל' כלאים פ"ב ה"י):
ואם הסיר מקצתן אומרין לו עקור הכל חוץ ממין אחד שהרי גילה דעתו שרוצה בקיום השאר.

בנוגע לשטיפת המכלאה יש לדון, שכן כאשר שוטף את המכלאה הרי משקה את המינים המעורבים ולכאורה מקיים בידיים את הכלאיים, ואם כן צריך היה לאסור את השטיפה במים עד שיעקור תחילה ויישאר רק מין אחד, אך מסתבר שיש להבחין בין פעולת השקיה לשטיפה: אם משקה בעדינות ורק במקום שהכלאיים גדלים ניכר שמטרתו להשקות על מנת שיגדלו המינים, אך כאשר שוטף בזרם חזק ומנקה את כל שטח המכלאה, ניכר שאינו רוצה בגידולי הכלאיים. ולכן נראה שמותר לשטוף את המכלאה כולה בזרם חזק.

5. הורדה משכר העבודה ללא סיכום מראש / משפטי ארץ

שאלה | חברה נמצאת בבעלות שני שותפים. אחד השותפים הזמין אותי לעבודה (שבוע ימים). המחיר סוכם מראש עם אחד מהשותפים ובהסכמת השותף השני. יומיים לפני תחילת העבודה, ביקש השותף השני להפחית 20 אחוז מהשכר. האם מותר לו הלכתית לעשות זאת?

תשובה | לא ניתן לענות על שאלות דיני ממונות ללא שמיעת שני הצדדים, ולכן נענה רק לפי הנתונים שצוינו כאן. שכר העבודה הוא אחד מהתנאים הבסיסיים של העבודה ולא ניתן לשנותו ללא הסכמת שני הצדדים. כך פסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שלב סעי' ה):
שכר בעל הבית בעצמו בסלע, ונזדלזלה המלאכה והראה להם בעל הבית פנים זועפות ופייסוהו בדברים, אינו יכול לומר: לא נתפייסתי אלא על דעת שתפחתו משכרם כפי הזול, שהם יאמרו: לא פייסנוך אלא לדעת שנעשה המלאכה טובה וכן עשינו...

אם המעביד מסרב לעמוד בסיכום, נחשב הדבר לפיטורין אף אם העובד עזב ביוזמתו.¹⁸ תנאי העבודה מחייבים מיד כשנכרת הסכם בין הצדדים.¹⁹ דרכי כריתת הסכם עבודה: א) פעולת קניין מוסכמת (סודר, תשלום מקדמה, חתימה על חוזה, כריתת חוזה עבודה בדרך המשפטית המקובלת כיום במדינת ישראל בכל תחום לפי עניינו). ב) הליכה למקום העבודה.²⁰

במקרה הנדון השותף הסכים לתנאי השכר שהוצעו לך, ולכן מציע העבודה פעל בסמכות וברשות, וההסכמות שהגעתם אליהם ביניכם מחייבות,²¹ ואם נכרת בינך ובין השותף

18. שו"ת חות יאיר, סי' קמ.

19. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' א-ב.

20. שו"ע שם.

21. ראה שו"ע, חו"מ סי' שלב סעי' ג שאמירת השליח שלא חרג מסמכות המשלח מחייבת.

הסכם הוא מחייב. למסקנה, השותף רשאי **לבקש** ממך להפחית משכרך, אך אם נכרת ביניכם חוזה הוא לא יכול **לכפות** עליך להפחית משכרך, ואם עושה כן נחשב הדבר כפיטורין.

6. שאלות שונות בדין 'עני המהפך בחררה' / משפטי ארץ

שאלות | א. נחלקו הרמ"א²² והש"ך²³ האם יש דין 'עני המהפך בחררה' אף במכירה שנמכרת במחיר זול. האם פוסקים להלכה כרמ"א?
ב. לפי שיטת הרמ"א (שם), מה הגדר של 'זול'? דהיינו כמה זול ממחיר השוק?
ג. כתב הרמ"א (שם) שעל שכן אין איסור 'עני המהפך בחררה' אף אם אינו מחויב בפרטי הדין של 'בר מצרא'. מה הכוונה 'שכן', האם גם מי שגר באותו רחוב נחשב 'שכן'?

תשובות |

הקדמה

משמעויות של דין 'עני המהפך בחררה' היא שהמחזר על דבר לקנותו (להלן: הראשון), ובא אחר (להלן: השני) והקדים אותו וקנה לפניו - אף שהמקח קיים²⁴ נקרא השני 'רשע'. נחלקו הראשונים²⁵ האם דין זה קיים דווקא אם מחזר על דבר לקנותו אבל אם מחזר לזכות במציאה אין איסור להקדים, או שמא אין הבדל ובכל מקרה אסור לשני להקדים את הראשון. להלכה פסק הרמ"א²⁶ שבמציאה מותר לשני להקדים ולזכות במה שחברו הראשון מחזר אחריו לזכות בו.

א. עני המהפך בחררה כאשר יש מחיר זול

הרמ"א (חו"מ סי' רלז סעי' א) סובר שמכירה בזול היא כמציאה ולכן פסק שהשני יכול לזכות בו, וכן כתב:

וכן אם קונה דבר אחד ובא חבירו ויכול לקנותו בזול שאינו מוצא לקנותו כן במקום אחר, הוי כמו מציאה ויכול לקנותו כל זמן שלא זכה בו הקונה.
 אך הש"ך (בשם הרמב"ן)²⁷ חולק וסובר שמכירה בזול אינה כמציאה ואסור לשני להקדים את הראשון ולזכות במכירה זו אפילו אם המחיר זול יותר. 'נתיבות המשפט'²⁸ ו'ערוך השלחן'²⁹ פסקו כש"ך, אך פוסקים אחרים דנו בדברי הרמ"א (כפי שנציין בפסקה הבאה) ונראה שהכריעו כמותו. 'כנסת הגדולה'³⁰ כתב:

ומהרש"ך ז"ל בתשובה סימן כ"ד כתב לוקח דבר פחות משווייו הוי מחלוקת אי הוי הפקר אי לא, וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא אוקי גברא אחזקתיה.

22. רמ"א, חו"מ סי' רלז סעי' א.

23. ש"ך, חו"מ סי' רלז ס"ק ג.

24. לפי רוב האחרונים.

25. רש"י, קידושין נט ע"א ד"ה עני, ותוספות ד"ה עני.

26. רמ"א, חו"מ סי' רלז סעי' א.

27. ש"ך, חו"מ סי' רלז ס"ק ג.

28. נתיבות המשפט, סי' רלז חידושים ס"ק ג.

29. ערוך השלחן, חו"מ סי' רלז סעי' א.

30. הגהות בית יוסף, חו"מ סי' רלז.

כלומר, כיוון שהדבר נתון במחלוקת בין הרמ"א לש"ך, לא ניתן להוציא מהמוחזק, מי שקנה את החפץ. ואף המהרש"ם³¹ נשאר בצ"ע לדינא. לכן לכתחילה אין לשני להקדים בגלל ההזלה אך אם הקדים לא ניתן למחות בו.

ב. מהי ההזלה הנדרשת על מנת להיחשב כמציאה

'פתחי חושן'³² הביא שנחלקו הפוסקים מהו שיעור ההזלה שבו המכירה תיחשב כמציאה (לפי שיטת הרמ"א): ב'משפט שלום'³³ כתב בשם המהר"ק³⁴ שרק אם עשוי להיות לשני רווח ודאי וגדול מוגדר הדבר כמציאה. אולם מהמהרש"ל³⁵ משמע שכל שאין לו אפשרות למצוא במקומו וכדי להשיג במחיר זול כזה צריך לטרוח וללכת למקום אחר נחשבת כמציאה. מהמהרש"ם עצמו נראה שפסק כמהרש"ל³⁶. גם במחלוקת זו נראה שאם מדובר במקרה שקשה להשיג סחורה מעין זו או דירה מעין זו, אין השני נקרא 'רשע'.

ג. 'עני המהפך בחררה' אצל שכנים

כתב הרמ"א (חו"מ סי' רלז סעי' א):

הקונה קרקע על מצר חבירו, אף על פי שאין בה משום דינא דבר מצרא, יכול בעל מצר (לקדמו) לקנותה, ולא מקרי רשע, דהוי כמציאה.

כלומר, בדרך כלל לשכן הצמוד לשדה שעומדת להימכר יש זכות ראשונים לקנותה ('בר מצרא'), משום שהקונה מצווה לעשות את הישר והטוב ולקנות במקום אחר שאינו פוגע ברציפות הקרקעות של השכן. ישנם מקרים בהם לא חל דין 'בר מצרא', למשל כשאישה באה לקנות את השדה,³⁷ שאין זה דרכה להסתובב ולחפש במקום אחר, ולכן אין השכן יכול למנוע ממנה לקנות מדין 'בר מצרא'. במקרה כזה, אם האישה מחזרת אחרי שדה לקנותה, מותר לשכן להקדים אותה ולקנות שכן הדבר דומה למציאה שלא יכול להשיגה במקום אחר, וכפי שהסביר הסמ"ע (שם, ס"ק ה): 'דניחא ליה לאדם להיות שדותיו זה אצל זה וטוב לכמה עינים'. ונראה שמותר לשכן להקדים ולקנות דווקא כשתהיה לו הטבה משמעותית כששני הבתים יהיו סמוכים זה לזה, אולם אם יש לו בית נוסף באותו רחוב אין הדבר נקרא הטבה משמעותית, ולכן במקרה כזה יחול הדין של 'עני המהפך בחררה'.³⁸

7. בניית מחסן 'כתר' על גג בית משותף / משפטי ארץ

שאלה | אנחנו גרים בבניין משותף בן 5 קומות, הדירה שלנו בקומה 4, ומעל הסלון והמטבח שלנו יש גג משותף. שמנו בגג 2 מחסני 'כתר' שלא מפריעים לתפקוד השוטף של הגג. לצערי יש שלושה שכנים שמבקשים שנפנה את המחסנים. נציין שלרוב הדיירים

31. משפט שלום, סי' רלז (קונטרס תיקון עולם אות א).

32. פתחי חושן, גניבה ואונאה פ"ט הערה לו.

33. משפט שלום, סי' רלז (קונטרס תיקון עולם אות א).

34. שו"ת מהר"ק, סי' קלב.

35. שו"ת מהרש"ל, סי' לו.

36. שכן המהרש"ם ציין שר' יונה בשיטה מקובצת בבא בתרא כא ע"ב סובר כמהרש"ל.

37. שו"ע, חו"מ סי' קעה סעי' מז.

38. נראה כך מסברה שכן אם לא נגיד כך בכל דבר ימצא האדם הטבה והעובדה שרצה לקנות במקום זה דווקא ודאי נובעת מכך שיש לו תועלת דווקא בדירה הזאת אחרת לא היה שוכר או קונה במקום זה.

אין עניין בגג ובמה שמתרחש בו. מה הדין? האם שלושה דיירים יכולים להכריח אותי לפנות את המחסנים?

תשובה | לא ניתן לענות בדיני ממונות ללא שמיעת שני הצדדים, ולכן נענה באופן כללי. הגג בבניין משותף שייך לכלל הדיירים,³⁹ ולא ניתן לבנות על הגג בניין קבוע ללא הסכמת כל הדיירים. אולם מותר לכל אחד מהדיירים להשתמש שימוש סביר בגג, אם מדובר בשימוש מקובל, לדוגמה מותר להעמיד שם דוד מים ומתקנים לתליית כביסה.⁴⁰ נראה שהעמדת מחסן נייד שכזה מוגדרת כשימוש סביר, אם הוא לא מפריע לשימוש בגג. כאמור, צריכים לשמוע את עמדת הדיירים המתנגדים, כדי לדעת האם יש להם טענה מדוע אין זה שימוש סביר בגג שלכם.

8. שאלות בנוגע לנוסח הצוואה / משפטי ארץ

- שאלות** | א. איך מתבצעים הקניינים בפועל בשעת עריכת הצוואה?
 ב. איזה קניינים יש לעשות בהורשת קרקע שאינה רשומה בטאבו?
 ג. יש נוסחאות שונות של הורשה: מה ההבדל בין 'מהיום ולאחר מותי' ובין 'מהיום ושעה אחת קודם מותי'? מה יותר טוב?
 ד. האם כדאי להזכיר שרוצה שהצוואה תחול גם על פי החוק שחל במדינה כדי למנוע בעיות?

תשובות

הקדמה

צוואה הלכתית היא שטר הלכתי סבוך ובתשובה זו לא נסביר כיצד הצוואה פועלת ומדוע יש צורך בכל פרט מפרטיה.

א. הקניין שבצוואה

בצוואה יש כמה קניינים: האחד הוא סודר ושטר קניין, והשני הוא אודייתא [הודאה] (והסודר מועיל לתת גם לקניין 'אודייתא' תוקף יתר). על פי ההלכה, את קניין הסודר עושים ב'כליו של קונה',⁴¹ אך המנהג הוא שעושים קניין עם כלי העדים.⁴² בשטר צוואה הקניין נועד להקנות את הדברים שסודר יכול לקנות ולא שטר (מיטלטלין), להחיל את כל החיובים עוד בטרם החתימה על השטר, ולהוות קניין על ההודאה.⁴³ כמו כן הקניין מראה גמירות דעת של המצווה ומאפשר לעדים לכתוב את השטר.⁴⁴

39. חוק המקרקעין סעיף 52, וראה פסקי דין ירושלים, כרך ה עמ' עא-עג, והרב אפרים קורנגוט, דיני הבית המשותף, פ"ב סעי' יד.

40. שו"ע, חו"מ סי' קסד סעי' ה, וראה שם סעי' ז, ודיני הבית המשותף, פ"ג סעי' י.

41. שו"ע, חו"מ סי' קצה סעי' ב.

42. רמ"א, חו"מ סי' קצה סעי' ג. בטעם הדבר שמועיל קניין סודר בכלים של העדים נאמרו מספר טעמים ונזכיר אותם בקצרה: א) לא צריך דווקא כליו של קונה, אלא העיקר הוא שהמקנה יקבל כלי של אחר ולא יעשו קניין בכלים של המקנה, ומדין 'עבד כנעני' (קצות החושן, סי' קצה ס"ק ט). ב) העדים זוכים במעשה הקניין עבור הקונה (סמ"ע, חו"מ סי' כג ס"ק כא). ג) העדים מזכים את הסודר עבור הקונה דרך המקנה (נתיבות המשפט, סי' קצה ס"ק א).

43. ראה בנוסח הצוואה שכתב פתחי חושן, הל' ירושה סוף פ"ד הערה 20.

44. ראה שו"ע, חו"מ סי' לט סעי' ג.

ב. הורשת נדל"ן שלא רשום בטאבו

אם מוריש נדל"ן שלא רשום בטאבו מועיל קניין שטר, וקניין סודר.

ג. האם לכתוב בצוואה 'שעה לפני מותי' או 'לאחר מותי'?

ראשית למרות שלא שאלת יש לציין שצריך לכתוב בצוואה דווקא 'מהיום ושעה אחת קודם מותי'. אם יכתוב 'שעה אחת קודם מותי', קניין סודר לא יכול לחול לאחר זמן,⁴⁵ כמו כן אם לא יהיה שפוי שעה לפני מותו אין תוקף למתנה אף אם עשה קניין שטר,⁴⁶ ולכן נוסח זה לא מועיל. בנוגע להבדל בין 'שעה קודם מותי' או 'לאחר מותי' בגמרא (בבא בתרא קלו ע"א) מובא נוסח 'מהיום ולאחר מותי', ומפרשת הגמרא שהכוונה היא שמקנה את הגוף למקבל מהיום, והפירות יעברו למקבל רק לאחר המוות. הנוסח 'מהיום ושעה אחת קודם מותי' מוזכר בשו"ת הרא"ש⁴⁷ בעניין אחר. נחלקו האחרונים כיצד לפרש נוסח זה: 'קצות החושן'⁴⁸ הסביר שהמתנה תחול מהיום בתנאי שכותב הצוואה לא יחזור בו. אך 'נתיבות המשפט'⁴⁹ כתב שאין כלל הבדל בין 'מהיום ולאחר מותי' ובין 'מהיום ושעה לפני מותי', בשני הנוסחים הכוונה היא שהקניין יתחיל היום ויסיים אחר כך. אם כן לפי 'קצות החושן' הנוסח 'שעה לפני מותי' עדיף. אולם בכל הנוסחאות מוסיפים את התנאי שהמצווה יכול לחזור בו⁵⁰ וכיוון שכן שני הנוסחים שווים לכאורה. למעשה יש צוואות שכתוב בהן 'אחר מיתה' או שמודגש שהגוף נקנה עכשיו והפירות לאחר מיתה, ויש נוסחאות שהעדיפו את הנוסח 'שעה לפני מותי'. למעשה, אם כתוב התנאי 'אם לא אחזור בי', לא נראה שיש הבדל משמעותי בין הנוסחאות.

ד. האם להזכיר שהצוואה חלה גם לפי החוק

אם מזכיר זאת סתם שכך הוא רוצה - אינו מועיל ואינו מזיק, כך כתב כתב 'פתחי חושן' (פתחי חושן, הל' ירושה נוסח הצוואה הערה 6):

...ואיני מבין מה מועיל גילוי רצונו בזה, דממה נפשך אם עשה קנינים המועילים הרי היא תקיפה [הלכתית] גם אם לא גילה דעתו ורצונו, ואם לא עשה קנינים באופן המועיל, מה מועיל בגילוי דעתו, ומסתבר שגם בחוקי המדינה אינו מועיל במה שמגלה דעתו ורצונו שיועיל.

לכן אם אתה חושש מהתערבות שלא על פי התורה עליך לדאוג שנוסח הצוואה יהיה תקף על פי החוק. להשלמת התמונה נעתיק כאן דברים שכתב הרב איתמר ורהפטיג⁵¹ בנוגע לתוקף החוקי של הצוואה:

אף על פי שמבחינה הלכתית, מדובר במתנה או התחייבות, נשתמש להלן גם בלשון ציווי, ('אני מצווה'). כדי שיחול על הצוואה שלפנינו חוק המדינה, קרי חוק הירושה, תשכ"ה-1965... כדאי מאוד לכותב הצוואה להיוועץ גם בעורך דין, כדי שזו

45. שו"ע, חו"מ סי' קצה סעי' ה.

46. ראה רמב"ם, הל' גירושין פ"ט ה"ב.

47. שו"ת הרא"ש, כלל פד סי' ד.

48. קצות החושן, סי' רפא ס"ק ח.

49. נתיבות המשפט, סי' רפא ס"ק יא.

50. על פי הרמ"א, חו"מ סי' רנז סעי' ז.

51. 'כיצד יש לסדר צוואה הלכתית ואיזה קניין יש לעשות עליה', אתר דין תורה.

תעמוד גם בדרישות החוק. כך, למשל, החוק⁵² קובע שלא יהיה תוקף להוראה בצוואה המזכה אדם שלקח חלק בעריכת הצוואה או בן זוג של אדם זה. כמו כן החוק אינו מאפשר לבית דין רבני לדון בקיום צוואה כאשר אחד היורשים או יותר הם קטינים, ובמקרה כזה יש להיוועץ ברב ובעו"ד.⁵³

9. שימוש במשלוח שהגיע בטעות / הרב אריאל בראלי

שאלה | קיבלתי משלוח אשר אינו מיועד לי, הודעתי לחנות, והם ביקשו שאשמור את המשלוח עד שיאספו אותו. עברו כמה ימים ואף אחד לא יצר איתי קשר, התקשרתי שוב והפקידה אמרה שהדבר ידוע ויגיעו אליי בזמן הקרוב. אחרי חמישה ימי המתנה, מכיוון שהייתי זקוקה למקום, החלטתי להשתמש בחלק מהמוצרים ואת השאר הנחתי ליד הפח. האם נהגתי כדין?

תשובה | משלוח שהגיע לכתובת שאינה נכונה דינו כאבדה ומצווה להשיב אותו לבעליו. אלא שכאשר המוצא מודיע לבעלים על מקום האבדה הרי בכך הוא סיים את מצוותו ואין לו חובה להשיב את האבדה לבעליה, ועל הבעלים לבוא ולקבל את האבדה לידיהם.⁵⁴ אמנם כל עוד מדובר על עיכוב סביר צריך מקבל המשלוח לשמור עליו ואסור לו להשתמש בו או להוציא אותו למקום שאינו משתמר בו. כאשר חלף זמן סביר והבעלים אינם מגיעים לקחת את שלהם, יכול הוא להיפטר מחיובו לשמור,⁵⁵ כי הוא אינו חייב להיות שומר בעל כורחו (במצב כזה שהבעלים יודעים שהמשלוח אצלו ואינם באים). אולם אין זה אומר שמותר לו להוציא את המוצרים למקום הפקר, ולחלק מהדעות לפני כן יש להתרות בבעלים, ועל כן יש להודיע לשולחים שאם לא יבוא לקחת את החפצים שלהם ביום הקרוב הם יופקרו, ואז יכול המחזיק לעשות בהם כרצונו.⁵⁶

10. שכירות דירה שנבנתה ללא היתר / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני שוכר יחידת דיור אשר נבנתה ללא אישורים אך בעיר אין אכיפה על כך,

52. סעיף 35 לחוק הירושה תשכ"ה-1965.

53. השופט בן ציון גרינברגר, שורת הדין, ח"ב עמ' שסב מפפקק בתוקפה של צוואה הלכתית, שבעצם היא מתנה מחיים כאמור, ולא צוואה במובנה האזרחי - מתנה לאחר מיתה, ולדעתו יש לערוך צוואה חילונית קצרה, שייאמר בה, שהנכסים יחולקו על פי האמור בצוואה ההלכתית. אולם, לא ידוע לנו על ביטול צוואה הלכתית מחמת החשש הזה.

54. קצוה"ח, סי' קצח ס"ק ה נימק זאת: 'נראה הטעם דגבי פקדון אין הנפקד חייב בהשבה לבעלים, דאינו חייב בהשבה ליד בעלים אלא גזלן, כדכתיב והשיב, אבל שומרים לא מחייבי בהשבה כלל אלא פקדון כל היכא דאיתיה ביד בעלים הוא, והמפקיד הוא שהולך לבית שומר לקבל פקדונו, ומש"ה יכול לומר לו בא וטול את שלך'. ולעניין זה שומר אבדה נחשב כשומר ולא כגזלן.

55. פתחי חושן, הל' אבידה פ"ז הערה ב.

56. שו"ע, חו"מ סי' שיט סעי' א.

השאלה האם אין בכך גזל כלפי העירייה כאשר אני לא משלם ארנונה ונהנה משירות של פינוי זבל וכדומה? כמו כן, האם המשכיר יכול לדרוש ממני להשתתף איתו בארנונה על המבנה שלו?

תשובה | ראשית יש להעיר שיש בעיה לבנות ללא היתר גם אם מדובר על שטח פרטי, כי יש תוקף הלכתי לחוקי הבנייה.⁵⁷ אמנם לאחר שנבנתה יחידת הדירור נראה שלמתגורר בה אין איסור גם אם אינו משלם ארנונה. ישנם כללים אחידים מטעם משרד הפנים לכלל הרשויות לגבי גביית הארנונה. ואם על פי הכללים, אין למועצה דרך משפטית לגבות ארנונה על נכס לא חוקי, הרי זו מניעה פנימית מצד המערכת ואין בכך גזל. כמוכן שבמקביל יש לה סמכות מלאה להטיל קנס או להוציא צו הריסה אך משבחרה לא לנקוט באמצעים אלו הרי בכך היא השלימה עם המציאות הבעייתית. ומשום כך המשכיר לא יכול לדרוש השתתפות בארנונה כאשר המועצה לא מחייבת את יחידת הדירור.

11. מעבר מעבודה באמצעות חברת כוח אדם לעבודה ישירה / הרב אריאל בראלי
שאלה | התחלתי לעבוד בחופש בניקיון, באמצעות חברת כוח אדם, מדובר על פעמיים בשבוע. אחרי חודש, הלקוח פנה אליי וביקש להעסיק אותי ישירות שלא דרך החברה ולהוסיף גם שעות עבודה, האם זה מותר?

תשובה | בדרך כלל, ישנו חוזה העסקה שבו מפורטות המגבלות המוטלות על מי שרוצה לעזוב את החברה ולהתנהל באופן פרטי. בהנחה שלא חתמת על חוזה וגם לא נאמר לך בשעת התחלת העבודה מהם התנאים לעזיבה, אתה עדיין מחויב לזמן המקובל שבו חברות כוח אדם דורשות מעובדיהן להישאר בחברה, ומגבילות אותם שלא לעבוד ישירות אצל הלקוח.⁵⁸ לכן יש לבדוק מהו הזמן המקובל ועל פי זה להחליט. בכל מקרה, אם הלקוח רוצה להוסיף לך שעות נוספות מעבר למה שסוכם עם החברה (ולא במקום השעות שאתה עובד עבורם) הרי בכך אין בעיה.

12. כפיית אדם להתמנות לתפקיד ציבורי / הרב אביגדור לוינגר
שאלה | האם בכוחו של ציבור לכוף אדם להתמנות לתפקיד ציבורי?
תשובה | בשו"ת הרשב"א,⁵⁹ נשאל על אדם המסרב להתמנות לתפקיד ציבורי בקהילתו. הרשב"א קבע שאם הציבור החליט למנות אדם נגד רצונו, הרי שאדם זה מחויב לקבל על עצמו את התפקיד, שכן כל יחיד ויחיד משועבד להחלטות הציבור שבמקומו, וכמו שכל

57. אולם עיין בשו"ת משכנות ישראל, לרב ישראל גרוסמן, סי' ד שכתב כי מנהג המקום גובר על החוק. וזו לשונו: 'ואם המנהג במקום הוא לבנות עוד קומה אף על פי שהשכנים מתנגדים, יכול לבנות עוד קומה על הגג שלו'.

58. וכך כתב בשו"ת הרשב"א, ח"ב סי' רסח: 'וכן אתה דן בכל מקום, במה שנהגו בממונות בכל מקום. ואפילו לא נהגו כן במקום אחר, אתה נוהג כן במקומו, כאלו הוא תנאי גמור, מוסכם ביניהן. ואפילו לא הסכימו בפירוש בני המדינה, אלא שנהגו כן סתמא, הוא מנהג חזק, כאלו התנו בו בפירוש'.

59. שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' תיז (הובא בב"י ובד"מ, יו"ד סי' רכה, ובט"ז שם ס"ק מב).

ישראל משועבדים לבית דין הגדול או לנשיא (היינו מלך⁶⁰). על פי הדברים הללו, כתב הרב א"י וולדנברג בספר 'הלכות מדינה' (ח"ג שער ו פ"א):

שהכח בידי הקהל, וכן גם בידי נבחריו, ועל אחת כמה וכמה בידי הנהגת המדינה, לתקן תקנה ולחוקק חוק שאין רשות לשום יחיד מלסרב לקבלת שום תפקיד הכרחי שיוצע לפניו לשרת לטובת כללות הציבור והמדינה.

גם ב'פסקי דין רבניים'⁶¹ הסיקו מהרשב"א, שיכול הציבור להרכיב רשימת מועמדים לבחירות ולכפות את המועמד, למרות סירובו. אך נראה שנחלקו ראשונים בעניין. הרמ"א⁶² קובע ככלל שסמכות 'טובי העיר' בעירם היא כשל בית הדין הגדול. עם זאת, בהמשך מובאת דעת ראשונים, שאף טובי העיר המתקנים תקנות לטובת בני המקום, אינם יכולים להפקיע ממון כשיש הפסד ליחיד, אלא רק במקום שיש מנהג מימי קדם לעשות כך, או במצב של 'מיגדר מילתא'⁶³. וכתב בשו"ת 'אבן השוהם'⁶⁴ שלפי הדעה השנייה, במקום שאין מנהג ותיקין לכפות על מינוי, אם בוחר הקהל אדם מהקהילה להיות פרנס, והוא מסרב, הם לא יכולים להכריח אותו לקבל על עצמו משרה-עבדות זו, לפי שאין חבים לו לאדם בעל כורחו.⁶⁵ לעומת זאת, יש שרצה לומר, כי מכיוון שאין מדובר בהפקעת ממון, הרי שאף לדעה השנייה ברמ"א, אפשר לכפות על המסרב שיקבל על עצמו את המינוי.⁶⁶ ברם, בגמרא הוריות⁶⁷ נאמר שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמוטל עליו עול הרבים. ובסנהדרין (יז ע"א) מבארת הגמרא את הכתוב 'אדני משה כלאם' (במדבר יא, כח) - 'מאי כלאם? אמר ליה, הטל עליהן צרכי ציבור, והן כלין מאיליהן'. כלומר, הטלת צרכי ציבור על אדם בניגוד לרצונו, עלולה להביאו במצבים מסוימים לידי עצבות, וכמוה כנתינתו בבית האסורים.⁶⁸ על כן נראה, שכפייה למינוי שיש בה משום שעבוד גופו של האדם, לקיחת חירותו לעסוק בכל אשר יחפוץ, והכרחתו לעסוק במה שאינו מעוניין, ושיש בה מן העבדות, צער ותחושת 'כלא', היא חמורה לפחות כהפסד ממון ליחיד. ולכן לדעה השנייה ברמ"א אי אפשר לכפות משרה. גם לסוברים שיש סמכות לכפות, למעשה הדבר תלוי בתקנה של הציבור. לכן, אם הציבור אינו מחליט לקבוע כפייה, אין כפייה בדבר זה. דומה כי כיום הציבור אינו מעוניין בכפייה, ובוודאי כפייה כזו שיש בה משעבוד הגוף, ואפילו כאשר למינוי מתלווה שכר הולם. אמנם, ככל שיתעורר צורך דחוף לכפות מינויים, ואם הציבור יחליט שהוא מעוניין לכפות, אפשר יהיה לתקן לכפות מינוי - לעיתים גם לסוברים שאין לכפות, זאת כאשר מדובר בצורך

60. עיין שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' תיא.

61. פסקי דין רבניים, ח"ו, עמ' 167.

62. רמ"א, חו"מ סי' ב.

63. רמ"א, שם. שתי הדעות הללו מובאות במדרכי, בבא בתרא סי' תפ-תפכ, ועיין ספר יושביה עליה, עמ' 194-196.

64. שו"ת אבן השוהם, סי' לט ד"ה ועוד וכי.

65. עיין גם: שו"ת פני משה (בבבנישתי), ח"ב סי' קב ד"ה אברא; משפט שלום למהרש"ם, קונטרס משמרת שלום קונטרס תיקון עולם סי' רלא ס"ק א.

66. עיין ספר טובי העיר, נספח א.

67. הוריות י ע"א, ורש"י שם.

68. עיין תוספות, סנהדרין שם ד"ה והם, ועיין טוש"ע, או"ח סי' צג סעי' ד.

חיוני ביותר של 'מיגדר מילתא'. או-אז דומה שראוי לשלם היטב למתמנה ולשפר את תנאי משרתו, באופן שיפצה אותו כמה שאפשר.

13. הפעלת 'טוחן אשפה' בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | יש לנו 'טוחן אשפה' מתחת לחור של הכיור. כשמפעילים אותו, ניתן להניח בכיור פירות וירקות ופסולת מהסעודה, והוא טוחן הכול ומעביר לביוב. בשבת הוא לא פועל, כמובן. האם יש אפשרות להפעיל אותו באמצעות שעון שבת, באופן שהוא יעבוד באוטומציה גמורה, כך שהפסולת תצטבר בצינור שמתחת לכיור, ובשעה כלשהי (אפשר באמצע הלילה) היא תיטחן?

תשובה | טחינת אשפה אסורה משום מלאכת טוחן. אף שלא נעשה שימוש באשפה, אין בזה כדי להתיר את הטחינה בתוך שבת, שכן גם 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' אסורה. גם באמצעות שעון שבת הדבר אסור, שכן הבאת האשפה אל מקום הטוחן כשהטוחן כבוי, היא מה שגורם לכך שכאשר הוא יופעל בהמשך על ידי שעון השבת, הוא יטחן את האשפה. ובשבת, לא רק שאסור לעשות מלאכה, אסור גם לגרום לעשיית מלאכה.⁶⁹ ואמנם, רבים מתירים טחינה בדבר שאינו גידולי קרקע, אך יש כמה וכמה דברים שטחינתם נאסרה למרות שאינם גידולי קרקע, כמו בשר, גבינה ועפר, וכן 'חזון איש' ועוד פוסקים החמירו בטחינה בדבר שאינו גידולי קרקע.⁷⁰ וראיתי בתשובה באתר 'דין',⁷¹ שמצד אחד התיר לשים בכיור דברים שאינם גידולי קרקע, ומצד שני הביא ראייה לאסור בגידולי קרקע, מאיסור טחינת בוץ שהובא ב'שלחן ערוך',⁷² והרי בוץ עצמו אינו גידולי קרקע, ואם יש ממנו ראייה לאסור - לכאורה היה צריך לאסור גם בדברים שאינם גידולי

קרקע, ובפרט בשר בהמה, שיש מחשיבים אותו כגידולי קרקע,⁷³ וצ"ע. וראה 'נשמת אדם',⁷⁴ שכתב ליישב בין ההיתר של טחינה בדבר שאינו גידולי קרקע ובין האיסורים שמצאנו, ונראה לי שגם לפי דרכו יש להחמיר בנידוננו, שהדרך והרגילות היא לטחון את שאריות המאכלים שאינם גידולי קרקע.⁷⁵ יש להוסיף שבפועל, ברוב המקרים מעורבים בדבר שאינם גידולי קרקע ירקות לתיבול

69. על פי הרמ"א, או"ח סי' שלד סעי' כב; עקרונית, דברי הרמ"א מקובלים גם על הפוסקים הספרדים. ראה מאמרי: 'הגבלת היתר גרמא למקום הפסד', אמונת עתיך 143 (ניסן תשפ"ד), עמ' 129-134.

70. ראה טל חיים, שבת ח"א סי' ו.

71. <https://katzr.net/062a68>.

72. שו"ע, או"ח סי' שב סעי' ז.

73. ראה למשל רמב"ן, שבת צה ע"א ד"ה חולב, ועוד רבים, ואכמ"ל.

74. נשמת אדם, הל' שבת כלל יז סעי' ב.

75. ויש עימי לדון עוד בדבריו, ואכמ"ל.

וכדומה, כך שגם אם היה היתר להשתמש ב'טוחן' לדברים שאינם גידולי קרקע, אין זה מעשי כל כך. ואמנם הטחינה אינה נעשית לצורך שימוש בדבר הנטוחן, והיא כ'מלאכה שאינה צריכה לגופה', אך נראה לי שגם זה אינו מספיק כדי להתיר לכתחילה, שכן 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' היא קרובה לאיסור תורה, ולפי הרמב"ם⁷⁶ וסיעתו (הקטנה)⁷⁷, היא אסורה מן התורה. וגם משום 'גרמא' אין להתיר, שהרי דין ה'גרמא' נלמד מכיבוי.⁷⁸ וכיבוי בדרך כלל הוא 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', שכן אין כוונה להשתמש בחפץ לאחר הכיבוי, אלא רק לסלק את הנזק, ובכל זאת ההיתר הוגבל דווקא להפסד או חולי. אם כן, צירוף 'גרמא' ו'מלאכה שאינה צריכה לגופה' אינו מועיל להתיר לכתחילה. וה'ביאור הלכה'⁷⁹ כותב במפורש ש'גרם כיבוי' הוא גרמא ב'מלאכה שאינה צריכה לגופה'. מלבד כל זה, יש טוחני אשפה שבהם נדרשת הזרמת מים כדי לאפשר טחינה כראוי, וזה מחזק את הקשר בין האדם ובין הטחינה, ומחליש את האפשרות לראות קשר זה כ'גרמא'. הרי מן הסתם, אדם לא יזרים מים ברציפות במשך דקות ארוכות כדי לדאוג למים רק בזמן שבו הטוחן יידלק, אלא ההזרמה תיעשה בממוקד בזמן פעילות ה'טוחן', ובאופן זה היא תהווה מעין שותפות עם ה'טוחן', במלאכת הטחינה. ולכן יש כאן סיבה נוספת להחמיר, אף שכאמור, יש להחמיר גם אלמלא הזרמת המים.

לסיכום: אין להשתמש בטוחן אשפה בשבת, ואף אם הדברים הנטחנים אינם גידולי קרקע, ואף אם הטחינה נעשית באמצעות שעון שבת, ובכלל זה מקרה שבו הטחינה מצריכה זרם מים והאדם פותח את המים זמן רב מראש.

14. שימוש במערכת זיהוי פנים בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | אני גר בקומה גבוהה בבניין שאין בו מעלית שבת. יש באפשרותי להתקין מערכת זיהוי פנים שתיקח אותי לקומה שלי, ללא צורך בשום פעולה מצדי. האם יהיה מותר להשתמש בה בשבת?

תשובה | אילו פעילות המעלית הייתה אוטומטית לחלוטין, כבמעלית שבת, היה מקום להתירה. במנגנון המתואר פעילות המעלית נגרמת על ידי התקרבותך למערכת זיהוי הפנים, ולכן אין כאן אוטומציה גמורה. עקרונית, הדבר דומה להתקרבות לדלתות אוטומטיות שגורמת להן להיפתח, כמו בקניונים ובעוד מקומות רבים, וכבר התקבלה הלכה לאסור מעבר בדלתות כאלה בשבת,⁸⁰ וכן המנהג פשוט.⁸¹

76. רמב"ם, הל' שבת פ"א ה"ז.

77. ראה מנוחת אהבה, ח"ב פ"א הל' י והערה 35.

78. שבת קכ ע"ב.

79. ביאור הלכה, ס' שלד סעי' כב ד"ה דגרם.

80. שמירת שבת כהלכתה פכ"ג סעי' סב, וכעין זה שם פל"ב סעי' מג; וראה גם שו"ת ושב ורפא, או"ח ח"א ס' טז בסופו; יסודי ישרון, מלאכות שבת ב, עמ' 121; הרב מרדכי אליהו (<https://katzr.net/9212e6>); שו"ת שבט הלוי, ח"ט ס' סח-סט; שו"ת באר משה, ח"ו קונ' עלעקטריק ס' א אות כה; חוט שני, שבת ח"א, עמ' רד-רה; שו"ת ישיב יצחק (ח"ב ס' ט; חמ"ה ס' טו); שו"ת מעשה חושב, ח"א ס' יב (וראה גם ח"ח ס' ב); ילקוט יוסף (שבת ח"א ס' רעו סעי' ז-ח; שבת ח"ג ס' שיח, הגאה מחשמל בשבת, סעי' כח והערה לה); ארחות שבת, ס' כו סעי' כו; הרב אהרן ליברמן, 'לעבור בשבת בדלת שנפתחת באופן אוטומטי', פעמי יעקב גט-ס (תשס"ו), עמ' רב-רט, ומקורות רבים נוספים. איסור פתיחת דלת אוטומטית על ידי חיישנים כה מוחלט, עד שהוא נכתב כדבר פשוט ללא חולק באנציקלופדיה תלמודית, כך יח, נספח לערך חשמל, טור תרנו-תרנו, ורק נכתב שם שיש דיון האם מדובר במעשה

15. הפעלת שואב אבק רובוטי בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | האם מותר להפעיל שואב אבק רובוטי באמצעות שעון שבת בליל שבת, כשבני הבית ישנים?

תשובה | שאלה זו מתחלקת לשני חלקים: מצד גדרי המלאכות בשבת, ומצד מראית העין וצביון השבת. מצד גדרי המלאכות, אדם אינו מוזהר על שביית כליו ומכשיריו בשבת, ולכן אין איסור בדבר, כל עוד ההפעלה האנושית נעשתה במלואה לפני שבת.⁸² מצד מראית העין וצביון השבת, אנחנו עדים לכך שבדורנו, מתרבים מכשירי החשמל הפועלים בשבת, ויש צורך למצוא את הדרך הנכונה, שבה מצד אחד השבת מתברכת מריבוי האפשרויות ונהנית מפירות הטכנולוגיה, ומצד שני נשמרת צורת השבת. אפשר לומר שהולכת ומתהווה על ידי הציבור מעין הגדרה חדשה בהלכות שבת, ואנסח אותה בערך

כך: אפשר להתיר דבר הנעשה אוטומטית ללא יד אדם בשבת, אם אינו מיועד לייצור של מוצר חדש או תנועה ניכרת. ולכן, תאורה, מיזוג וחימום אוכל מותרים, אבל למשל הכנת מאכלים שלא היו קיימים לפני כן אסורה, גם אלמלא הלכות שהייה ו'מיחזי כמבשל' ו'שמא יחתה' וכו'. פוסקים רבים אסרו הפעלת 'אופה לחם' מבעוד יום,⁸³ וכמה פוסקים הסתייגו מהפעלת שואב אבק

גמור או ב'גרמא'. ראה גם בסיום מאמרו של הרב איתם הנקין, 'עוד על גדרי האיסור בדלת חשמלית ושאר חיישנים בשבת', אמונת עתיך 110 (שבט תשע"ו), עמ' 7-8.

81. אף שלמפורסמות אין צריך ראייה, ניתן לעמוד על פשטות האיסור מאזכורו כדבר מוכר וידוע, כבר לפני כמה עשורים, במאמרו של ד"ר צבי שקולניק, 'מפנקסו של רופא שומר מצוות', גיב המדרשיה כ-כא (תשמ"ז), עמ' 184-185.

82. ראה מאמרי: 'אוטומציה בשבת', אמונת עתיך 137 (תשרי תשפ"ג), עמ' 141-145.

83. הרב אשר וייס, ספר רץ כצבי - אקטואליה בהלכה, ח"א, עמ' צג-צד: 'ועדיף שנאמר בפה מלא, שאף שלפי ההלכה יש צד להקל, אוסרים אנו, כדי להרחיק את האדם מהעבירה, ולעשות סייג לתורה, בכח שיש בדינו. ולבי נוטה יותר לדרך זו, דחיים אנחנו בתקופה שכל אחד חכם בעיניו יותר מחכמת שלמה, ואם נגבב סברות להחמיר, יבואו אחרים לסתור הבנוי ולעקור הנטוע, ונמצא שם שמים מתחלל. ועוד יפרסמו הדבר, שגדולי התורה מגבבים סברות נגד האמת, כדי להחמיר על ההמון, ויביא הדבר לחילול שם שמים ולזלזול בהוראת חכמים. ומשום כך, נראה טפי דהנהגה הראויה בזמננו, לכתוב ולפרסם את האמת הצרופה, דאף שמצד ההלכה יש צדדים לכאן ולכאן, יש לנהוג בזה איסור גמור, משום מיגדר מילתא, ומתוך דאגה לקדושת השבת ושלימות התורה' (ויעוין במה שכתב על כך הרב רייזמן בהמשך הדברים, ואכמ"ל); שו"ת ישיב יצחק (ח"ח סי' סז; חמ"ו סי' ט); שו"ת אבני ישפה, ח"ה סי' מט, ואולם תלה זאת ברעש של הלישה, ושמא יסכים להקל במכשיר שקט או כשהלישה נעשית לפני כניסת שבת, שו"ת קול מנחם (לרמ"מ טאוב, האדמו"ר מקאליב), הל' שבת ח"א סי' רנד סעי' ב; פסקי תשובות, או"ח סי' רנד סעי' ג; שו"ת שערי בינה, סי' מט הערה ק; הרב אהרן ליברמן, 'הפעלת מכונה לאפית לחם על ידי שעון שבת', אור ישראל [מאנסי] מא [תשס"ו], עמ' קלא-קלו; הרב אבישלום ועקנין, 'בדין מכשיר אופה לחם בשבת', בית הלל מ [י.ד.] (טבת תש"ע), עמ' נב-נה. אמנם יש מי שהתיר: הרב רא"ם הכהן, שו"ת בדי הארון, או"ח סי' יא, והוסיף שלשיטת הרמ"א המחמיר בהשמעת קול, לכתחילה יש לדאוג שהלישה תיעשה לפני כניסת השבת.

רובוטי בשבת.⁸⁴ גם בשאלה הוזכרה האפשרות להפעילו דווקא בלילה, כשאנשים ישנים והפעילות אינה ניכרת. הרי שיש חשיבות לנראות. לדעתי אי אפשר לומר שהשימוש בשואב אבק רובוטי בשבת הוא רווח, וידוע לי שיש מי שמפעילו לניקוי יומיומי, בכל ימות החול, בלי שבת. לאור כל זאת, רצוי להימנע משימוש בשואב אבק רובוטי בשבת, גם אם לא כחיוב גמור, ונראה לי שכך נכון לעשות.⁸⁵ אני מודה שאם בעתיד השימוש בשואב אבק רובוטי בשבת ייעשה רווח ופוסקי הלכה מובהקים יאשרוהו, אשנה את דעתי. יש להוסיף שאמנם במעלית שבת יש תנועה ניכרת, ובכל זאת מכון צומת ורבים אחרים מתירים, אבל מעלית שונה בכך שהיא חיונית למתגוררים בקומות גבוהות (ויעידו על כך הפער במחיר בין אותה דירה עם מעלית או בלי מעלית, וכן הפער הגדול במחיר תשלומי ועד בית בין בניין עם מעלית לבלי מעלית), והיא חוסכת ריבוי הליכה בשבת, ומענגת את השבת באופן משמעותי מאוד. וראה עוד להלן מה שכתבתי כתגובה למאמר הרב אביעד משה, אמונת עתיך 144, ובפרט יש לציין את דברי מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א שיש צורך בדורנו לשמור מכל משמר על קדושת השבת וצביונה. לסיכום: ראוי להימנע משימוש בשואב אבק רובוטי בשבת, גם אם לא כחיוב גמור.

84. ראה בדברי הרב ישראל רוזן, 'הפעלת מטאטא רובוטי בשבת', אמונת עתיך 100 (תמוז תשע"ג), עמ' 18, שגם הזכיר את הדימוי לאופה לחם; וראה גם בתשובת רבני המכון המדעי טכנולוגי להלכה, אספקלריה יב (שבט תש"פ), עמ' 13; אספקלריה כח (סיון תשפ"א), עמ' 19-20.

85. כעין זה השיבו בנוגע לנידוננו: הרב עובדיה יוסף, שו"ת מעין אומר, חט"ז פ"א ס" לה עמ' עה; הרב בנימין חותה (<https://www.kikar.co.il/629/rzskss>); הרב יובל שרלו (<https://katzr.net/8cdd84>); וכעין זה בתשובה נוספת: (<https://www.ypt.co.il/7584>); הרב הלל מאירס (<https://www.hidabroot.org/question/271448>); רבני בית ההוראה 'דין' (<https://katzr.net/f1d453>). לעומת זאת, אציין מקורות שהתירו: הרב ברוך אפרתי (<https://katzr.net/fee3e8>); הרב דוד מלול (<https://katzr.net/693700>); ושמא היה חוזר בו אם היה נחשף לדברי זקנו, הר"ע יוסף הנ"ל).